

Groter denken, kleiner doen

Boekbespreking van een oproep van Herman Tjeenk Willink

Door: Theo Stubbé, Blauw bv, januari 2019

Herman Tjeenk Willink schreef eind 2018 een dun boekje (118 pagina's) met een cri-de-coeur. Hij maakt zich grote zorgen over de onrust in onze democratie. Ik beschrijf drie – voor mij saillante – aspecten uit dit boekje: (i) Tjeenk Willink benadrukt dat de onrust vooral ontstaan is door de ontzuiling. Dat betekent dat er geen weg terug is, want het is bijvoorbeeld niet te verwachten dat Nederlanders massaal terugkeren naar de kerk; (ii) hij houdt een pleidooi voor meer aandacht voor de Europese zaak (het groter denken), zodat we kleiner (en beschermd) kunnen blijven doen; (iii) tenslotte pleit hij dat de bescherming van de democratische rechtsorde cruciaal is voor onze vrijheid, waarbij hij alle rechters oproept te werken voor het behoud van de rechtsstaat.

Tjeenk Willink bouwt zijn verhaal op met de stelling dat democratieën op drie manieren gebroken kunnen worden, namelijk met (militaire) staatsgrepen, met gekozen leiders die zich ontpoppen als autoritaire leiders en met het verwaarlozen van de democratische beginselen. Tjeenk Willink roept ons op om meer aandacht te besteden aan onze democratische beginselen.

Vanuit mijn vak richt ik mij tot elke rechtgeaarde bestuurder of toezichthouder van een Maatschappelijke Onderneming: U vervult een leidende positie bij de bewaking van onze democratische beginselen.

(i) De impact van de ontzuiling:

De impact van de ontzuiling is eerder beschreven door Job Cohen in de Multatuli-lezing in 2005¹, waarbij hij James Kennedy, hoogleraar Nieuwste Geschiedenis aan de UvA aanhaalt². De ontzuiling (sinds de jaren '60) werd door de meeste Nederlanders ervaren als een bevrijding van ouderwetse ketens, ongeacht of je uit de zuil van de Socialisten, de Liberalen, de Protestanten of de Katholieken kwam. De zuilen hebben echter ook gezorgd voor drie eeuwen van vrijheidstraditie, want de Nederlander voelde zich geborgd in zijn zuil. Het was in die tijd gewoon dat je weinig te maken had met mensen uit een andere zuil. Elke zuil zorgde voor eigen scholen, eigen sportverenigingen, eigen verzorgingshuizen, maar ook voor eigen woorden en gewoonten. Geen van de zuilen was in staat de meerderheid te verkrijgen in de Nederlandse maatschappij, zodat de leiders van de zuilen gewend waren compromissen te sluiten (het poldermodel).

Respect voor de andere zuil en diens opvattingen was daarbij essentieel, want zo verkreeg je van anderen ook respect voor je eigen tradities. Dit beginsel is de kern van de vrijheid in denken en doen en daarmee van de beroemde tolerantie in Nederland. Vanwege deze achtergrond heeft Nederland historisch zo'n hoge acceptatie voor minderheden. Met de ontzuiling werkt dit mechanisme van tolerantie niet meer automatisch. Daarom roept Tjeenk Willink ons op de democratische ordening te bewaken, individueel en collectief, door onze stem te verheffen als we deze vrijheid in denken en handelen willen behouden.

Door de ontzuiling is er sinds de jaren '90 een meerderheid ontstaan van blanke, seculiere, economisch liberaal denkende en relatief goed opgeleide Nederlanders. Deze Nederlanders zijn hun binding (het

¹ Multatuli lezing 2005 is te lezen in het boek 'Binden' van Job Cohen, uitgeverij Bert Bakker, 2009

² Zie ook 'Een beknopte geschiedenis van Nederland' van Prof. James C. Kennedy, Prometheus 2017

geborgde gevoel) van de zuil kwijt, hebben niet automatisch geleerd om andere tradities te respecteren en vormen met elkaar een meerderheid. Ineens ontstaat er in Nederland een zoektocht naar dé Nederlandse cultuur. Om Koningin Måxima in mijn eigen woorden aan te halen: ‘dé Nederlandse cultuur bestaat niet, behalve dat je een kaakje bij de koffie krijgt’. Het gevolg is dat sommige mensen zich niet meer gerespecteerd voelen, zich niet meer gehoord voelen en dit onprettige gevoel afwentelen op ‘anderen’. Die ‘anderen’ zijn de moslims die al generaties in Nederland wonen, dat zijn de ambtenaren in Brussel, dat is de elite in grote bedrijven en ook de migranten die aan de grens staan etc. Deze onrustige gevoelens zijn niet alleen aanwezig bij minder goed opgeleide mensen, zoals in de media geschreven wordt over de Gele Hesjes in Frankrijk. Het is ook de tweespalt tussen gematigde (politieke) partijen en de meer radicale groepen (links en rechts), die de aandacht naar zich trekken met one-liners en zwart-wit boodschappen. De reacties op dit onprettige gevoel versterken de verwaarlozing van de democratische waarden. De ontwikkeling van ontzuiling naar bubbels wordt mooi beschreven in een recente column in het Financieele Dagblad (FD)³.

(ii) De democratische rechtsorde kan niet zonder Europa:

Tjeenk Willink beschrijft dat Nederland geen traditie kent van het debat over de soevereine staat, want in de verzuilde maatschappij was de zuil belangrijker dan de staat. De ontzuiling is geruisloos overgegaan in de ‘bedrijfsmatige overheid’, waar alles gemeten wordt in bedrijfskundige principes van kosten en baten. In het Europa debat (waarbij ik Europa even gelijkstel met EU) gaat het voornamelijk om ‘wat kost Brussel ons en wat levert het op?’ Het probleem is echter dat de EU opgericht is als een gemeenschap van normen en waarden met een gemeenschappelijke democratische rechtsorde, want we wilden nooit meer zo’n oorlog. Zonder een democratische rechtsorde heerst het recht van de sterkste! Het debat voeren over onze rechtsorde betekent dat burgers hun stem moeten verheffen, maar niet zozeer over de kosten/baten analyse. De onafhankelijke journalistiek is hierbij cruciaal om de informatie (objectief) te wegen en de onderlinge verbanden bloot te leggen.

In Nederland kennen we geen traditie om de soevereine staat te bewaken, maar Europees gezien zijn er ook verklaringen waarom de democratische rechtsorde met normen en waarden niet vanzelfsprekend is. De val van de muur gaf zuurstof aan politici dat het liberale kapitalisme het enige goed werkende systeem was. De nieuwe (oost)Europese lidstaten moesten in dit licht hun eigen normen en waarden voor hun democratische rechtsorde ontwikkelen, terwijl de oude lidstaten de bewaking van deze rechtsorde juist verwaarloosden (want er was geen tegenstelling meer tussen communisme en kapitalisme). De Europese waarden van persoonlijke vrijheid, menselijke waardigheid, gelijkgerechtigdheid en medemenselijkheid zijn helaas niet vanzelfsprekend. Elk land in Europa heeft een geschiedenis die bepalend is voor het koesteren van de genoemde idealen. Zo beschrijft Mathieu Segers, hoogleraar Eigentijdse Geschiedenis in Maastricht, in dit verband een artikel in het FD⁴ over de historische achtergrond van de Brexit emoties.

Tel de aspecten op van een Oost-Europese zoektocht naar waarden, de liberale kosten-baten analyse van het westen en de Brexit emoties en het resultaat is een serieuze bedreiging van onze democratische rechtsorde. Tjeenk Willink pleit daarom voor een publiek debat over het Europese beschavingsideaal, waardoor burgers en politici zich weer bewust worden wat er op het spel staat.

(iii) Zonder onafhankelijke rechters geen democratie!

Het laatste onderdeel dat ik beschrijf over het boekje van Tjeenk Willink gaat over de rol van de rechters in Nederland. Tjeenk Willink legt haarfijn de vinger op de zere plek door de invulling van de Trias Politica

³ Femke de Vries in het Financieele Dagblad van 21 januari 2019, zie kopie op blauwbv.nl (klik op de onderstaande QR code)

⁴ Financieele Dagblad van 28 januari 2019, zie kopie op de website blauwbv.nl (klik op de onderstaande QR code)

onder het vergrootglas te leggen. Volgens hem zien de politici (de wetgevende macht) de burgers als klanten, die eens in de vier jaar mogen kiezen en daarna geldt het primaat van de politiek. Dit suggereert dat het primaat gelijkstaat aan de eenzijdige machtsuitoefening door de politici, maar het echte primaat gaat niet over macht maar over hun verantwoordelijkheid voor de democratische rechtsorde! De politiek zou dus de gelijke verdeling van de drie machten moeten koesteren.

De rechter is het voornaamste tegenwicht van bestuur en politiek in de trias politica. Het is veel te eenzijdig om te denken dat de rechters alleen conflicten beslechten (rechtssprekende taak). De rechters doen ook aan een rechtsvindende taak, bijvoorbeeld als nationale, lokale en Europese regelgeving niet afdoende op elkaar aansluiten. De rechter mag en moet dan de letter van de wet interpreteren. De rechter doet ook aan rechtsvorming bij situaties waar de wetgever nog geen rekening heeft gehouden. Tot slot bewaakt een rechter de democratische rechtsorde met waarden en normen, bijvoorbeeld door de publieke ophef bij een ernstig delict mee te wegen in de strafmaat. Om al deze belangrijke taken uit te kunnen voeren hebben rechters tijd nodig; tijd voor reflectie. Dat botst met het hedendaagse - bedrijfskundige - management denken van efficiënt conflicten oplossen. De rechterlijke macht is geen productiebedrijf!

Tjeenk Willink pleit ervoor dat rechters (en advocaten) hun stem laten horen, bijvoorbeeld over de functie van de rechterlijke macht in de democratie. Ook andere groepen in Nederland moeten zich laten horen. Zo moeten burgers aandacht vragen voor de belemmeringen die zij ondervinden bij burgerparticipatie. Een ander voorbeeld is dat de professionals (zoals docenten, verzorgers, ambtenaren) het publieke debat moeten aangaan over de regels die hun werk belemmeren. Deze regels komen van het bestuur en de politiek, maar moeten door de professionals worden uitgevoerd.

Nawoord:

Tjeenk Willink heeft een boekje geschreven dat zo compact is dat elke bladzijde stof tot nadenken geeft. Heel knap om deze complexe materie zo bondig te beschrijven. Een excellente diagnose! Hij noemt dit schrijven een oproep, want hij vindt dat elke Nederlander een bijdrage kan leveren aan de bewaking van onze democratische principes.

Dat maakt mij enthousiast, want de democratische rechtsorde staat permanent ter discussie. Ik beschouw de bestuurders en de toezichthouders bij maatschappelijke ondernemingen als belangrijke leiders bij de bewaking van onze democratische beginselen. Of je nu jonge mensen onderwijst of zwakken en zieken verzorgt of mensen met een kleine portemonnee huisvest: ze hebben allemaal competente, integere en inspirerende leiders nodig, die respect hebben voor minderheden en onze normen en waarden bewaken.

Scan deze QR code voor de publicaties op blauwbn.nl

